

PARTNERI
SRBIJA

STUDIJA SLUČAJA:

**Uspešni aktivistički
pristupi inicijativa
za odbranu javnog
interesa u lokalnim
zajednicama**

Ova studija predstavlja deo zajedničkih napora Centra za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA), Nacionalne koalicije za decentralizaciju (NKD), Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (BCBP) i Partnera za demokratske promene Srbija da podstaknu veće učestvovanje građana u odlučivanju kroz projekat „Građani imaju moć” koji podržava Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID). Sadržaj studije je isključivo odgovornost autora i ne predstavlja nužno stavove USAID-a ili Vlade SAD.

Autorka:

Marijana Rodić

Saradnici na istraživanju:

Uroš Mišljenović
Damjan Mileusnić

Lektura i korektura:

Tamara Ljubović

Dizajn i prelom:

Kliker Dizajn

Izdavač:

Partneri Srbija

Za izdavača:

Ana Toskić Cvetinović

Beograd, April 2021. godine

Sadržaj

Uvod i razlozi za izradu studije	5
Metodologija	6
Problemi u zajednici koji mobilišu građane da pokrenu inicijative za odbranu javnog interesa	7
Kako građani prepoznaju svoju moć i započinju svoju aktivnu ulogu u zajednici?	8
Cilj koji građanske inicijative postavljaju sebi i mehanizmi građanskog učešća koje koriste	9
Poduhvati i uspesi građanskih inicijativa	10
Izazovi i kako ih građanske inicijative prevazilaze, koliko prepoznaju resurse u lokalnoj zajednici i kako ih mobilišu	12
Zaključna razmatranja – Karakteristike novih građanskih inicijativa	13

Uvod i razlozi za izradu studije

Demokratska društva počivaju na odnosu građana i države u kom su građani nosioci suvereniteta, dok su javne institucije uspostavljanjem „demokratske infrastrukture“ odgovorne za zaštitu prava i sloboda građana i javnog interesa.

Međutim, u društvima poput onog u Srbiji, odnos institucija koje čine demokratsku infrastrukturu prema ispunjavanju preuzetih nadležnosti i obaveza nije uvek na zadovoljavajućem nivou, o čemu govori niz izveštaja relevantnih međunarodnih i domaćih institucija ili organizacija. Ovakvi izveštaji konstatuju propuste u radu i nedovoljno efikasne kontrolne, inspeksijske i pravosudne mehanizme u procesima primene propisa. Ovo za posledicu ima i dalje nedovoljan nivo zaštite prava građana i pružanja javnih usluga.^[1]

Važno je imati u vidu da, kada institucije ne sprovode svoje nadležnosti na adekvatan način, posledice takvih praksi nisu jednake po sve; postoje oni koji su time oštećeni i oni koji mogu ostvariti individualnu korist.

Kako definišemo javni interes?^[2]

Javni interes je korist, odnosno dobrobit koju ostvaruju ili svi građani ili velika većina građana ili jedan veliki deo građana kao određena manjinska grupa u zajednici (lokalnoj, regionalnoj, državnoj, odnosno nacionalnoj), a kroz delanje (odluke i aktivnosti) tačno određenih organa vlasti ili organizacija ovlašćenih za vršenje javnih ovlašćenja.

Javni interes, odnosno državni ili opšti interes, su pojmovi koji se obično koriste u raspravama kada treba istaći prednosti zajednice kao celine za razliku od privatnih ili ličnih interesa.

S obzirom na značaj javnog interesa, zakonodavni sistemi zemalja predviđaju i pravne mehanizme za njihovu zaštitu. Ti mehanizmi su na raspolaganju svim građanima, tako da je dovoljno dokazati da se u nekom konkretnom slučaju radi o temi koja je od opšteg interesa za društvo, da bi bilo ko od nas mogao da inicira neki pravni postupak za zaštitu opšteg interesa.

Zakonski okvir za zaštitu javnog interesa postoji i u Republici Srbiji. On je prilično raznovrstan, regulisan je u više zakona i daje ovlašćenja različitim državnim organima da, bilo po službenoj dužnosti, bilo po zahtevima građana, preduzimaju niz mera za njegovu zaštitu.

Za više informacija o konceptu javnog interesa, kao i načinima za zaštitu javnog interesa pokretanjem pravnih postupaka, pogledajte sledeći [video](#).

[1] [EU Progress Report](#), str. 18-19

[2] Tekst je preuzet iz video klipa Pravni mehanizmi za zaštitu javnog interesa. Autor teksta je advokat Mihailo Pavlović

Građani čija su individualna ili grupna prava ugrožena, ili koji prepoznaju da se javni interes ne štiti na adekvatan način, u poslednjih nekoliko godina sve su aktivniji u zajednici. Za to koriste različite forme organizovanja, od neformalnih inicijativa malog broja angažovanih ljudi, do zvanično registrovanih udruženja, koja mogu funkcionisati na bazi članstva ili drugačije. Sve njih u ovoj publikaciji nazivaćemo jednostavnije – aktivistima kada se misli na pojedince, a inicijativama kada se misli na grupu aktivista.

U ovoj publikaciji predstavljamo više aktivističkih pristupa koji su do sada doveli do pozitivnih rezultata. Posebnu pažnju posvetićemo načinima na koje aktivisti utiču na javne institucije da postupaju odgovornije; pokretanjem pravnih postupaka, učešćem u procesima donošenja odluka i uključivanjem zainteresovanih građana u zajedničke akcije. U fokusu nam je rad osam odabranih udruženja građana i lokalnih inicijativa koje su konkretnim aktivnostima pokazale da aktivizam može biti delotvoran, da dovodi do „malih pobeda“ koje potom motivišu aktiviste da nastave sa borbom, ciljajući i osvajajući veće pobede.

S tim u vezi, svrha ove publikacije je da pokaže kako različiti aktivistički pristupi mogu biti delotvorni, čak i u uslovima sistemskih slabosti institucija koji sačinjavaju demokratsku infrastrukturu. Međutim, studijom takođe ukazujemo i na to da je aktivističke pristupe potrebno prilagoditi konkretnom kontekstu, koji je oblikovan vrsti i specifičnostima problema u zajednici, resursima kojima raspolažu aktivisti, stavovima građana prema prepoznatom problemu, itd.

Studija je izrađena u okviru projekta „Građani imaju moć“, u okviru kog Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA), Beogradski centar za bezbednosnu politiku (BCBP), Nacionalna koalicija za decentralizaciju (NKD) i Partneri Srbija pružaju različite vidove podrške aktivistima.

Metodologija

Kako bismo na što bolji način predstavili najrazličitije oblike građanske participacije koje inicijative i aktivisti koriste u svom radu, odlučeno je da se studija bazira na radu organizacija koje su već u određenoj meri uključene u projekat „Građani imaju moć“, i sa čijim aktivnostima smo već upoznati.

Kako je zaštita životne sredine vrlo aktuelna tema, sve inicijative koje su predstavljene u studiji bave se borbom za zdravu životnu sredinu – bila to borba za vazduh, zelene površine, reke, jezera itd. Takođe, s obzirom da ove teme po pravilu privlače najviše pažnje građana, tačnije najviše ih podstiču da se „pokrenu“ u lokalnoj zajednici, zaključili smo da je uključenost građana u procese donošenja odluka možda i najbolja na primeru ekoloških organizacija, imajući u vidu strast koju aktivisti inače pokazuju, kao i ozbiljnost problema koje pokrivaju.

Studija je sačinjena na osnovu intervjua sa osam udruženja građana i neformalnih grupa aktivista: pokreta Odbranimo šume Fruške gore, Pro.Tok21 (Crveni bedževi), Društva za zaštitu životne sredine Stara planina, LiberGrafa, udruženja Ekomar, Ekološkog pokreta Padina, Vojvođanske zelene inicijative i inicijative Odbranimo Tesla. Svi intervjui održani su u martu 2021. godine.

Intervjui su koncipirani na sledeći način – autori studije izradili su upitnik sa pitanjima koja su poslužila kao smernica sagovornicima da na što bolji način prezentuju sve aktivnosti kako bi uključili građane u svoje aktivnosti, mehanizme građanske participacije koje su koristili u dosadašnjem radu, a koji su urodili plodom – peticije, obraćanja nadležnim institucijama, pravni mehanizmi, dakle sve

ono što se iz njihovog iskustva pokazalo kao delotvorno i imalo uticaja na uključivanje samih građana i aktivista u procese odlučivanja. Takođe, želeli smo da saznamo koji su to vaninstitucionalni mehanizmi koje su inicijative i pokreti koristili, a za koje smatraju da su u određenoj meri doprineli rešavanju problema u lokalnoj zajednici – podizanje svesti građana, pisanje peticija, učešće u javnim raspravama, obaveštavanje medija, dakle sve aktivnosti koje mogu poslužiti i drugim aktivistima u njihovom budućem radu. U vezi sa tim, intervjui su dodatno prilagođeni svakoj inicijativi u zavisnosti od toga koji mehanizam participacije su najviše koristili u svom radu.

Ovim putem, zahvaljujemo se svim sagovornicima na njihovom doprinosu kako bi ova studija bila što obuhvatnija.

Problemi u zajednici koji mobilišu građane da pokrenu inicijative za odbranu javnog interesa

Građani suočeni sa različitim okolostima koje utiču na kvalitet njihovog života u lokalnoj zajednici prevashodno podižu svoj glas za odbranu osnovnog prava na život, prava na zdravu životnu sredinu. Iz ovog osnovnog egzistencijalnog pitanja oni dalje pokreću pitanje prava da istinito, potpuno i blagovremeno budu obaveštavani o pitanjima od javnog značaja, a u daljem svom razmatranju problema prepoznaju i pravo na učešće građana koje podrazumeva različite aktivnosti kojima se građani uključuju u proces donošenja odluka od javnog značaja i tako neposredno utiču na kvalitet svog i života svojih sugrađana u okviru uže ili šire društvene zajednice u kojoj žive.

**„Svako je dužan da čuva i poboljšava životnu sredinu.“
– član 74. Ustava Republike Srbije (2006)^[3]**

Problemi u zajednici koji mobilišu građane da pokrenu inicijative za odbranu javnog interesa - pre svega zaštite životne sredine, u posmatranom periodu 2019-2021. godine mogu se uopšteno sumirati u sledeće:

- » ugroženost prirodnih retkosti i dobra od opšteg interesa – ekološka bezbednost;
- » poštovanje Ustavom određene obaveze države da osigura pravo građana na zdravu životnu sredinu;^[4]
- » poštovanje Ustavom određene obaveze svih fizičkih i pravnih lica da posebnu pažnju posveti zaštiti prirode i životne sredine;
- » ograničenje preduzetništva zakonom radi zaštite zdravlja ljudi, životne sredine i prirodnih bogatstava i radi bezbednosti Republike Srbije.^[5]

[3] https://www.paragrafs.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html

[4] Ustav Republike Srbije, član 74 ("Sl. glasnik RS", br. 98/2006)

[5] Ustav Republike Srbije, Član 83

Kako definišemo Ekološku bezbednost?

Ekološka bezbednost kao deo sveukupne bezbednosti predstavlja odsustvo pretnji, nanošenja štete životnoj sredini i zdravlju stanovništva. Opšte određenje ekološke bezbednosti jeste da je to situacija u kojoj postoji odsustvo opasnosti nanošenja gubitaka životnoj sredini. Ekološka bezbednost podrazumeva stabilno stanje čovekove sredine u kome je obezbeđena mogućnost poboljšanja kvaliteta života ljudi, zaštita od prirodnih i tehničkih katastrofa i mogućnost stalnog napretka ljudi i društva.^[6]

Specifični problemi u lokalnoj zajednici koji su okupili građane u posmatranim inicijativama su sledeći:

- » Zanemarivanje odgovornosti za zaštitu životne sredine od strane nosilaca odgovornosti;
- » Zagađenost vazduha, voda i zemljišta;
- » Ugrožavanje životinjskog i biljnog sveta;
- » Nekontrolisana legalna i ilegalna seča drveća, odnosno dat je primat proizvodnoj funkciji šuma na uštrb ekološke funkcije;
- » Ugrožavanje pristupa pijaćoj vodi izgradnjom objekata koji negativno utiču na životnu sredinu (mini hidroelektrane);
- » Ugrožavanje kvaliteta života građana u urbanim sredinama uzurpiranjem zelenih površina i pretvaranjem istih u građevinske površine;
- » Nestručno upravljanje prirodnim dobrom od strane nosilaca odgovornosti;
- » Nestručno izveštavanje medija o problemima ugroženosti prava na zdravu životnu okolinu.

Kako građani prepoznaju svoju moć i započinju svoju aktivnu ulogu u zajednici?

.....

Građani okupljeni oko neformalnih pokreta i formalnih udruženja građana posmatranih kroz ovu studiju prevashodno su pokrenuti svojom autentičnom potrebom za bezbednim i kvalitetnim životom na dugoročnom nivou. Oni su u osnovi zabrinuti za svoju ličnu bezbednost, ekološku bezbednost, bezbednost svojih porodica i sugrađana. O svojoj zabrinutosti isprva neformalno komuniciraju sa svojim istomišljenicima i dolaze do zaključka da nisu jedini na koje ovaj problem ima uticaj, nakon čega se generiše određena kritična masa u lokalnoj zajednici koja je spremna da pokrene građansku inicijativu. Često su inicijative pokrenute od strane pojedinaca koji ne poseduju stručno znanje ili veštine za rešavanje problema, te se oni obraćaju prijateljima koji imaju stručna znanja i iskustva u oblasti ekologije, prava i javnog zagovaranja. Kako mnogi od njih kažu, protekom vremena i otkrivanjem različitih aspekata rešavanja problema uvideli su kolika je kompleksnost problema i da ona podrazumeva animiranje aktera na različitim nivoima kao i potrebu za sistemskim rešenjima. Ovde se javlja jedna od prvih prelomnih tačaka u njihovoj inicijativi, a to je „Da li želimo i možemo da se uhvatimo u koštac sa svim preprekama na putu rešenja, i da li ćemo da istrajemo do kraja?” Kasnije se javlja pitanje šta je željeni/očekivani

[6] „Oblici i izvori ugrožavanja ekološke bezbednosti, M. Blagojević, B. Simić, *Ecologica* 19 (2012) broj 66.

kraj inicijative i da li kao takav uopšte postoji, u smislu da li rešenje jednog slučaja osigurava rešenje problema u njegovom korenu.

Za potrebe studije je interesatno posmatrati motivaciju građana ne samo da se priključe inicijativi već i da u njoj istraju, i da nastave svoju borbu i nakon prvih neuspeha ili kontinuiranih suočavanja sa „zatvorenim vratima“, odsustvom podrške ili čak napadima na njihov integritet. U ovom pogledu pitanje solidarnosti, posebno solidarnosti u kriznim situacijama, je ključno za održivost motivacije građana. To podrazumeva praktikovanje solidarnosti na nivou pojedinaca i grupa u cilju međusobne pomoći, razumevanja i uzajamnosti.

Možemo zaključiti da su posmatrane građanske inicijative bile uspešnije u preduzetim aktivnostima u situacijama višeg stepena solidarnosti i pružanja konkretne adekvatne pomoći (podrška i pomoć komšija).

Cilj koji građanske inicijative postavljaju sebi i mehanizmi građanskog učešća koje koriste

Posmatrane građanske inicijative na početku svog aktivističkog delovanja postavljaju sebi za cilj alarmiranje javnosti (opšte i stručne) o problemu koji je evidentan u zajednici. One nastoje da ciljanoj publici omoguće da razume posledice nerešavanja problema, kao i da razume potrebu za sistemskim rešenjima. U slučaju da nosioci odgovornosti (institucije) ne preduzimaju mere i postupke za rešenje problema građanske inicijative dalje pristupaju primeni drugih metoda i mehanizama. Primenjene mehanizme i metode možemo grupisati u 3 aspekta građanskog učešća:

1. Pravni postupci, upuštanje u pravnu borbu za zaštitu javnog interesa (na primer, sudski postupci, formalni postupci pred nadležnim inspekcijama, nezavisnim organima, itd);
2. Učešće u procesu donošenja odluka od značaja za građane (na primer, iniciranjem takvih procesa putem peticija, učešće u radnim grupama za izradu propisa, praćenje i komentarisanje predloga propisa i akata u izradi, itd.);
3. Rad u zajednici, sa građanima – na primer, informisanjem i edukacijom građana o važnosti i posledicama problema, uključivanjem građana u akcije (skupovi, peticije, u procese donošenja odluka – širi konsultativni proces, javne kampanje, akcije čišćenja, itd), pružanjem pomoći građanima u nevolji, itd.

Detaljnije upoznavanje sa problematikom i razumevanje neophodnosti primene različitih mehanizama i metoda dovodi nosioce građanske inicijative da svoj cilj/ciljeve tokom vremena redefinišu ili prošire, upravo primenjujući sistematičan pristup rešavanja problema kako ne bi bili usmereni samo na osnovne pojavne oblike problema, već na dugoročno rešenje i održivost blagostanja čoveka, društva i prirodnog okruženja.

Ciljevi njihovog delovanja vremenom se više orijentišu na sledeće:

- » Osnaživanje građana da samostalno deluju, konkretno slanjem zahteva za pristup informacijama od javnog značaja, učešćem u procesima donošenja odluka, odnosno javnim raspravama,

- » Pritisak na institucije – nosioce odgovornosti da odgovorno deluju tako da se ne bave samo rešavanjem nastalih problema – smanjenjem štete, već da se prioritarno usmere na prevenciju problema, sprovođenje pravnog okvira kojim se štite javno dobro, bezbednost i prava građana.

Poduhvati i uspesi građanskih inicijativa

Sve posmatrane građanske inicijative postigle su neki oblik uspeha na svom putu rešavanja problema u zajednici. Neki od uspeha i rezultata su bili planirani, a neki su se desili neočekivano, može se reći kao dodata vrednost njihovom aktivizmu. Uspesi se mere u povećanju ljudskog kapitala, u sprovođenju pravnih regulativa, i u povećanju medijske pažnje.

Postignuti su sledeći konkretni rezultati: dobijeni su formalni postupci pred nadležnim inspekcijama – zabrana kojom se ograničavaju aktivnosti preduzetnika koje narušavaju kulturno i priridno dobro; podneti predlozi za izmene zakonskih i drugih regulativa; građani informisani i edukovani da samostalno ili udruženo koriste mehanizme građanskog učešća u procesima donošenja odluka i time aktivnije učestvuju u životu zajednice; unapređenje medijskog praćenja i izveštavanja o problematici ekološke bezbednosti i ekološkog prava.

Ekološka inicijativa udruženja Libergraf iz Užica posebno je karakteristična po tome što veći deo svog angažovanja u poslednjih par godina usmerila na pokretanje pravnih postupaka, upuštanje u borbu za zaštitu javnog interesa, pokretanjem formalnih postupaka pred nadležnim inspekcijama. Pored toga primenjuju i mehanizme iz oblasti učešća građana u procesima donošenja odluka (učesće u radnim grupama za izradu propisa, praćenje i komentarisanje predloga propisa i akata u izradi).

Postignuća u poslednje 3 godine su i poništene 2 građevinske dozvole a u vezi sa ispitivanjem zakonitosti radova na staroj hidrocentrali u Užicu; doneto Rešenje od strane Zavoda za zastitu spomenika kulture Kraljevo kojim se Elektro-privredi Srbije zabranjuje svako dalje izvodjenje radova na spomeniku kulture Stara hidrocentrala na Đetinji i nalaže se da objekat vrati u prvobitno stanje. Kao korak dalje u strateškom delovanju Libergrafa, pošto su primetili neusklađenosti u pravnom okviru – konkretno Zakona o planiranju i izgradnji i Zakona o kulturnim dobrima, u pogledu postupka koji se predviđa za radove na objektima koji su određeni kao kulturno dobro, podneta je inicijative za ocenu ustavnosti i zakonitosti Ustavnom sudu.

Vojvođanska zelena inicijativa iz Novog Sada svoje angažovanje je specifično usmerila na medijsku vidljivost i medijsku ažurnost po pitanju ekoloških problema, kao i na mentorsku podršku prevashodno slabije vidljivim lokalnim aktivistima da se njihov glas snažnije čuje u javnosti, kao i pružanje legitimiteta njihovim inicijativama u lokalnoj zajednici.

Najveći brend i uspeh Vojvođanske zelene inicijative je formiranje Zelene patrole, mobilne grupe za preventivno i brzo medijsko reagovanje na ekološke probleme koja u saradnji sa lokalnim aktivistima alarmira javnost. Na njihovom [Youtube kanalu](#) do zaključenja ove publikacije, objavljeno je 480 videa, ekoloških reportaža i emisija Zelene patrole, a videi sa najviše pregleda su upravo oni koji predstavljaju priče lokalnih aktivista i apeluju na rešavanje konkretnih lokalnih ekoloških problema.

Poduhvati koje ovo udruženje sprovodi prepoznati su i na međunarodnom nivou. Tako je film u produkciji Vojvođanske zelene inicijative „Nacionalni Park Fruška Gora – Ode naša šuma” pobedio na Festivalu dokumentarnog filma – HANNA (Pensilvanija, SAD).

Dve inicijative, **Odbranimo šume Fruške gore iz Novog Sada i Društvo za zaštitu životne sredine Stara planina iz Pirola**, specifično su usmerene na zagovaranje za sistemska rešenja – promenu modela upravljanja prirodnim dobrom od strane nadležnih javnih preduzeća, kao i na uključivanju stručne javnosti i predstavnika akademske zajednice. Ovakvi pristupi su izuzetno značajni jer imaju tendenciju stvaranja dugoročnih sistemskih promena na taj način što sagledavaju problem u korenu i strateški animiraju aktere koji imaju moć.

Društvo za zaštitu životne sredine Stara planina je u predlog izmena Zakona o zaštiti životne sredine uvrstilo i formiranje Saveta parka prirode u kojem bi učešće imali i predstavnici relevantnih udruženja sa ulogom usvajanja izveštaja i izrade planova, što bi direktno doprinelo većem učešću građana u procesima donošenja odluka.

Uspeh povećane vidljivosti kod ovih inicijativa trenutno se meri količinom pokrenute pažnje medija, institucija i građana. Tako je inicijativa **Odbranimo šume Fruške gore** okupila preko 10 hiljada podržavaoca na društvenim mrežama i na taj način predstavlja inspiraciju drugim inicijativama da se više uključe u aktivizam na lokalnu. Zahvaljujući aktivnostima inicijative, tema šuma je došla u fokus Državne revizorske institucije imajući u vidu da su Odbranimo šume Fruške gore dvogodišnjim radom osvetljavali probleme nedovoljne pošumljenosti koji je bitan segment gazdovanja šumama - neophodnost očuvanja postojećih i podizanja novih šuma.

Društvo za zaštitu životne sredine Stare planine u cilju povećanja transparentnosti i animiranja građana primenjuje pristupe koji su adekvatni za populaciju na području na kojem deluju. Oblik komunikacije prilagodili su starijem stanovništvu u selima te organizuju potpisivanje peticija na terenu, lokalne tribine i štampaju informatore.

Dve lokalne inicijative, **Pro.tok 21 – Inicijativa Crveni bedževi iz Smedereva i Udruženje za promociju i ekološki marketing prirodnih vrednosti – Ekomar iz Kragujevca**, u svom aktivističkom pristupu usmereni su na rad sa građanima (informisanje i edukacija) kako bi se stvarala lokalna kritična masa za građansku reakciju na probleme zagađenja vazduha odnosno voda. Obe inicijative traže i pronalaze lokalne partnere koji će pružiti konkretnu podršku – nastavnike u školama u Smederevu i udruženje pecaraša u Kragujevcu. Primenjen je saradnički pristup i saradnička retorika kao ključni faktor u okupljanju i motivaciji građana i ključnih aktera, čime se animiralo građanstvo.

Ekomar je pokrenuo fejsbuk grupu „Digitalni registar zagađivača grada Kragujevca“ i time kreirao prostor za aktivno učešće građana.

Pro.Tok 21 (Crveni bedževi) je do zaključenja ove publikacije, nakon višemesečne kampanje, uspeo da postavi semafor sa indeksom kvaliteta vazduha, čiji je cilj pravovremeno (u realnom vremenu) informisanje građana o stepenu zagađenja vazduha u Smederevu.^[7]

[7] https://crta.rs/gradjani_imaju_moc/kako-su-gradjani-smedereva-pobedili-institucije/

Lokalna inicijativa Odbranimo Teslu iz Pančeva usmerena je specifično na dobro organizovano i koordinisano komšijsko delovanje. Oni su prepoznali i počeli da koriste postojeći oblik udruživanja građana – Stambene zajednice, prema Zakonu o stanovanju i održavanju zgrada, kao koristan mehanizam za delovanje. Putem stambenih zajednica inicijativa pravovremeno direktno informiše građane o toku preduzetih mera i o novim akcijama čime doprinosi visokoj prisutnosti i operativnosti. Građani su vrlo dobro organizovani i koordinisani, generišu se nove informacije u vezi problema, te adekvatno reaguju ukoliko primete neke radove u njihovom kraju.

Pored toga, ova inicijativa iz Pančeva, kao i **Ekološki pokret Padina**, svojim delovanjem veliku podršku pružaju građanima koji individualno šalju zahteve za pristup informacijama od javnog značaja i na taj način koriste mehanizam aktivnog učešća građana u kontroli rada institucija. Kod ove dve inicijative primetan je visok nivo široke građanske solidarnosti i udruženog delovanja što rezultira njihovim pozicioniranjem kao važnog lokalnog aktera u realciji prema donosiocima odluka. Kao rezultat ovakvog građanskog pritiska, Gradska uprava u Pančevu najavila je da će od sada raditi elaborate za promene na javnim površinama i za seču drveća.

Ekološki pokret Padina takođe koristi i mehanizam Zbor građana, postojeći oblik neposrednog učešća građana u ostvarivanju lokalne samouprave, čime su uspeali da animiraju 95% punoletnih meštana da preuzmu aktivnu ulogu. Građani sada sve češće samostalno šalju zahteve za pristup informacijama od javnog značaja i zahvaljujući njihovom proaktivnom delovanju naloženo je i sprovođenje studije o uticaju spornih radova na rudniku peska na životnu sredinu, na koju su aktivisti i Opštinsko odeljenje za urbanizam takođe podneli primedbe. Na Zboru građana aktivisti su uspeali da ostvare i direktan razgovor sa investitorom spornih radova i na taj način doprinesu iznalaženju različitih potencijalnih rešenja problema.

Sve inicijative su putem brojnih zahteva postigle bolji uvid u javna dokumenta, odluke, regulative, relevantne gradske/opštinske strategije i akcione planove, te na taj način podstakle nadležne institucije na veću transparentnost i na odgovornije delovanje.

Izazovi i kako ih građanske inicijative prevazilaze, koliko prepoznaju resurse u lokalnoj zajednici i kako ih mobilišu

.....

Sve inicijative su istakle da je u njihovom delovanju najmanje zastupljena populacija mladih u 20-tim godinama. Deca i tinejdžeri su obuhvaćeni obrazovnim programima u školama i udruženjima, populacija u 30-tim, 40-tim i 50-tim godinama je najčešće predvodnica svake inicijative, dok na području Stare Planine ciljna grupa je starije stanovništvo koje živi u selima.

Svi primećuju da se oko ekološki orijentisanih inicijativa najviše okupljaju rekreativci i ljubitelji prirode i tako spajaju „lepo i korisno“, odnosno pojedinci u svoje postojeće aktivnosti integrišu učešće u ovim ekološkim pokretima, identifikuju se sa vrednostima i načelima pokreta te stoga razvijaju osećaj vlasništva nad zajedničkom idejom.

Aktivisti do sada nisu primetili tendenciju da neko od okupljenih građana napušta inicijativu, ali postoji strah da vremenom može doći do izgaranja aktivista, posebno lidera u timu, ali i zamora građana ukoliko ne primete neke konkretnije rezultate. Upravo iz tog razloga, neophodne su češće „manje pobede“ kako ističu neki sagovornici, kako bi građani ostali motivisani i uključeni u aktivističke napore. U tu svrhu mnoge inicijative koriste kreativne načine mobilizacije građana (na primer, javne akcije informisanja na mestima okupljanja kao što je na primer lokalna pijaca u Smederevu, organizovan piknik za komšije u Pančevu itd).

Sve građanske inicijative uključene u studiju smatraju da je povezivanje sa drugim ekološkim pokretima i istomišljenicima vrlo važan resurs. Ovakvo udruženo delovanje donosi i moralnu podršku usamljenim aktivistima u manjim zajednicama, donosi razmenu iskustva i važnih informacija o procedurama, izvorima stručne podrške, o mehanizmima građanskog učešća koji ostvaruju bolje rezultate, i takođe informacije o pravnim licima koja na različitim lokacijama čine isti akt protiv opšteg dobra (slučaj izgradnje mini hidro elektrana).

Ono što neki od aktivista primećuju da potencijalno može biti ometač u međusobnoj saradnji je monopolizovanje teme od strane pojedinih udruženja, a kao posledica konkurentnosti pred donatorima. Iz ovoga možemo zaključiti da je neophodna podrška lokalnim inicijativama u njihovoj autentičnoj lokalnoj borbi.

Neke inicijative ističu da su sa stečenim iskustvom zaključili da je neophodno da menjaju komunikacijsku strategiju, odnosno da prilagođavaju retoriku ka specifičnim ključnim akterima, kao i da jezik koji koriste u obraćanju javnosti bude razumljiv široj populaciji (Pro.tok 21 – Crveni bedževi). Ovde se javlja većito pitanje aktivista „da li biti bučan ili koristiti mirniji pristup za uspostavljanje saradnje“ (Odbranimo šume Fruške gore iz Novog Sada). Većina inicijativa uključenih u studiju koristi balansiran pristup u komunikaciji, jasno artikuliraju izvor i ozbiljnost problema i instance odgovornosti, i sa druge strane predstavljaju sebe kao aktere koji su spremni na saradnju u cilju zajedničkog rešavanja problema.

Zaključna razmatranja – Karakteristike novih građanskih inicijativa

Na osnovu prikazanog, može se zaključiti da građanske inicijative daju sve veći doprinos ispoljavanju nekih ključnih funkcija civilnog društva. Ovo se pre svega odnosi na:

Rad u zajednici, u kontaktu sa građanima. Imajući u vidu način nastajanja ovih inicijativa, veličinu i prioritete, evidentno je da one imaju veći potencijal za direktan kontakt sa građanima u sredinama u kojima delaju, u odnosu na „tradicionalna“ udruženja građana koja su u većoj meri angažovana na pitanjima na nacionalnom nivou. Rad u zajednici stvara mogućnost za direktnu podršku građanima kada im je ona neophodna, imajući u vidu da se često zasniva na ličnim poznanstvima i prepoznatljivosti aktivista u zajednici.

Artikulaciju interesa i potreba građana. Kao direktna posledica rada u zajednici, sa građanima, aktivisti predstavljaju svojevrsne „katalizatore“ – koji su u stanju da okupe ljude koji prepoznaju isti

problem u zajednici, u odnosu na koji imaju slično mišljenje, ali bez ranije prilike da svoj individualni odnos prema problemu pretoče u kolektivnu akciju. Uloga aktivista u ovom smislu je dvostruka. Prvo tako što određene probleme koji pogađaju širu zajednicu formulišu, konceptualizuju, a potom ih dovode u vezu sa stvarnim potrebama građana i rizicima po građane koje ti problemi sadrže. Zatim, aktivisti takve probleme postavljaju u okvire javnih politika, ukazujući na neusklađenost propisa i prakse, pri čemu se pojavljuju kao neformalni zastupnici građana u borbi za javni interes u konkretnom slučaju.

Monitoring odnosno kontrolu upravljanja javnim resursima i poštovanja ljudskih prava i sloboda. Prepoznavanjem propusta u javnim politikama ili njihovoj primeni, aktivisti se pozicioniraju kao „nadzirači“ odnosno kontrolori institucija; oni prate njihov rad u kontinuitetu, uočavaju propuste nastale iz činjenja ili nečinjenja, dajući tako doprinos razvijanju kulture odgovornosti u radu institucija, na nacionalnom i lokalnom nivou.

Iz navedenog, jasno je da aktivisti imaju aktivnim radom u zajednici stečeni **legitimitet** da u pravnim procesima koje neretko pokreću, iako to čine u lično ime, budu neformalni zagovornici interesa zajednice u takvim postupcima.

U tom smislu, evidentno je da ovakve inicijative mogu povoljno da utiču na unapređenje slike o civilnom društvu u Srbiji. Zbog specifičnog načina organizovanja i funkcionisanja, čini se da ovakve inicijative nisu opterećene predrasudama o razlozima zbog kojih organizacije civilnog društva (udruženja građana) uopšte postoje.^[8]

Kako bi rad ovih građanskih inicijativa bio što uspešniji, neophodno je da tradicionalni akteri civilnog sektora prepoznaju značaj saradnje sa njima, pružanjem podrške i stavljanjem na raspolaganje resursa koje oni ne mogu imati. Ovo se posebno odnosi na:

- » pravnu podršku i pomoć;
- » prodornost ka međunarodnim akterima i drugim mestima formalnog i neformalnog uticaja na postupanje javnih institucija;
- » podizanje i popularizacije teme u nacionalne medije; i
- » logističku podršku.

Na kraju, ukazujemo na neophodnost da institucije budu otvorenije za saradnju sa ovakvim građanskim inicijativama. Bez obzira na nivo kritike prema institucijama koje ispoljavaju aktivisti, dužnost institucija je da uvažavaju autentične poruke i potrebe građana, izražene kroz aktivističke inicijative, kao i da ih uključe u formalne procese primene ili promene propisa.

[8] <https://nkd.rs/indeks-odrzivosti/>